

VIESTNIK

HRVATSKOGA

ARKEOLOGIČKOGA DRUŽTVA.

Topografske sitnice.

Priobćuje V. Klaić.

1. Kewe ili Keu nije današnja Kamenica, nego Banoštor kod Iloka.

U spomenicima 12. stoljeća i kasnije spominje se često grad (civitas) *Kewe* ili *Keu* u današnjem Srijemu. Varijante za Kewe jesu *Ku* i *Kuhet*, kadkada i *Kew*. Ovaj je grad u 13. stoljeću bio znamenit; on je imao tvrđjicu (castrum), te je bio središte županije (comitatus), prozване istim imenom (castrum Kewe cum toto comitatu, Theiner Mon. Hung. hist. I. 39). U trinaestom vieku spominje se u svem trinaest župana »comites keweiensis ili kewenienses«¹. Počam od g. 1229. dapače bijaše grad Kewe sielo obnovljene biskupije sriemske, koja bješe za seobe naroda izginula².

Već po ovih podacima razabiremo, da je grad Kewe ili Keu bio znamenito mjesto u Srijemu za srednjega vieka. Vriedno je zato opredieliti, gdje je taj grad stojao, tim većma, što se mnienja pisaca o tom neslažu. Dugo se je vremena mislilo pod stalno, da je stari grad Kewe stajao tamo, gdje je danas selo *Banoštor*, koje je od grada Iloka jednu milju prama iztoku udaljeno, te leži izmedju podnožja Fruške gore i Dunava³. Za Banoštor se je pripoviedalo, da je ime svoje dobio od manastira, koj neki ban u njem sagradi; te da se je izprva zvao *Banmonoštor*, a poslije skraćeno Banoštor.

¹ Brašnić M., Županije u današnjoj Hrvatskoj, Slavoniji i vojnoj krajinu od g. 1102—1301., — u Programu rakovačke realke od g. 1872/3. i 1873/4. p. 12—13.

² Rački u Radu jugoslav. akademije VII. p. 154.

³ O Banoštoru vidi kratku crticu od Ilije Okrugića Srijemca u Arhivu za povjestnicu jugoslavensku, knjiga IV.

Proti tomu, da je stari grad Kewe ili Keu stajao, gdje današnji Banoštor, podigli su se neki noviji pisci hrvatski, tvrdeći da grad Kewe nije ništa drugo, nego današnja *Kamenica* kod Petrovaradina. Medju inimi da spomenem samo dr. Račkoga, koji veli:

»*Kew, Kő*, držim, da je *Kamenica* u Sriemu, a ne Banoštor, kao što se obično uzima. Ono je ime (*Kew*) u listinah, potekših iz koločkih, pomagjareno«¹. Uz dr. Račkoga pristaje i M. Brašnić, koj je »comitatus de Kewe« preveo: »župa *Kamenička*«.

Meni se medjutim čini, da dr. Rački nema pravo, te da civitas Kewe nije nipošto *Kamenica*, nego upravo Banoštor. Rački misli, da ime *Kew* nije drugo, nego pomagjareno ime *Kamenice*; nu u tom se upravo vara. U magjarskom jeziku znači doduše rieč *Kő* = *kamen*; nu u pristupnih nam spomenicih nenalazimo upravo nigdje, da bi se spomenuti grad bio zvao *Kő*, već *Kewe*, *Keu*, *Kew* i *Ku*, a najčešće je upravo *Kewe* (i to u domaćih spomenicih)- Po tom je Račkova etymologija neosnovana. Nu neosnovanost Račkove tvrdnje izlazi još bolje na vidjelo, ako spomenem, da se u spomenicih nalaze *Kewe* i *Kamenica* kao dva različna mjesta. U jednom pismu pape Honorija III. od 30. ožujka 1223., kojim on sestru ugarskoga i hrvatskoga kralja Andrije II. i njezin posjed prima u zaštitu apoštolske stolice, nalazimo i ovo odlučno mjesto: »specialiter autem *castrum Kewe* cum toto comitatu, redditibus, dignitatibus et proventibus suis; *Varod* (Petrovaradin) quoque, *Perben*, *Camanc* (*Kamenica*) et *Zilzeng* cum villis, silvis, vineis, piscariis«². Ovdje se dakle *Kewe* i *Camanc* (*Kamenica*) spominju kao dva sasvim različna mjesta, te zato nemože *Kewe* biti današnja *Kamenica*.

Nu da je stari grad *Kewe* ili *Keu* upravo današnji *Banoštor*, neka nam svjedoče ovi podatci.

U jednom pismu pape Inocenta III., po prilici od g. 1198., upravljenom na nadbiskupa koločkoga, nalazimo medju inim i ovo mjesto: »Ad audientiam nostram noveris pervenisse, quod inclite recordationis *dux Belus* olim in archiepiscopatu tuo, in proprio fondo suo, qui appellatur *Keu*, *monasterium in prothomartyris Stephani honore construxit*, adeo illud amplis possessionibus, redditibusque ditavit,

¹ Rad VII. p. 154, opazka 2.

² Theiner, Mon. Hung. I. p. 39.

quod XXX. monachi in eo, secundum beati Benedicti regulam domino servientes, sustentationem sufficienter habebant«¹.

Iz ovoga saznajemo, da je prediel i samo mjesto Keu ili Kewe spadao nekoč nekome vojvodi Belusu, koj je živio negdje prije g. 1198., da je vojvoda Belus nadalje na ovoj zemlji svojoj sagradio samostan u slavu prvomučeniku sv. Stjepanu i da ga je naselio redovnici sv. Benedikta. Za naše pitanje važno je da saznamo, tko je bio taj vojvoda *Belus*?

Vojvoda Belus bijaše u sredini 12. stoljeća veoma važna ličnost toli u Ugarskoj, koli u Hrvatskoj i Dalmaciji. Grčki pisac Cinnamus zove ga Βέλσις², te veli, da je bio slavan čovjek; a domaći spomenici zovu *Belus*, *Belos*, da i *Albeusus*. Belus bijaše u rodu sa srbskim velikim županom, kralju ugarskomu Gejzi II. (1141. do 1161.) bijaše tetac, a oko god. 1150. stupa u srodstvo i sa velikoruskimi knezovi u Kijevu³. Bivši rod kralju Gejzi stajao on kroz sve vrijeme njegova vladanja njemu uz bok, te obnašao u vrijeme od g. 1142—1158. najviše državne časti ne samo u Ugarskoj, nego i u Hrvatskoj i Dalmaciji. On nije bio samo vojvoda (*dux*), nego i u Ugarskoj palatin (*palatinus comes*), a u Hrvatskoj i Dalmaciji ban (*banus*). Od mnogobrojnih listina, gdje se ime njegovo spominje, da navedem samo dvie; u jednoj povelji od god. 1146.⁴ pišu ga: *Belus Comes Palatinus et Banus*; a u drugoj opet od g. 1157.⁵ nalazimo ovo: *Belus Banus, et Comes Palatinus erat*. Po svem vidimo, da je Belus bio veoma ugledna ličnost⁶ i da je imao mnogo naslova i časti; nu od svih bijaše tada bar *banska* čast njegova najznamenitija. Byzantinski historik Cinnamus, koji nam o bojevih njegovih sa Byzantom pripovieda, nespominje barem drugo, nego, da je Belus bio ban, ter dodaje, da je to bila najviša čast.⁷

¹ Kukuljević, Codex diplomaticus. II. p. 200.

² Cinnamus III. p. 104 i 117.

³ V. G. Vasiljevskij, Iz istoriji Vizantii vB XII. vjēkē, Slavjanskij zbornik, tom II. 1877. p. 237, nota 47; — Fessler, Geschichte der Ungarn, II. p. 70.

⁴ Wenczel G. Codex diplom. Arpadianus continuatus, I. 57.

⁵ Fejer, Codex diplom. II. 144.

⁶ Potanje o njem vidi u Banologiji od Mikotzy-a, u Arhivu za poviest. jugosl. knjiga XI. p. 53—55.

⁷ Θς δὲ ὁ ρήξ ἐν οὐ παρῆν, Βέλσις δὲ ὁ τὰ πρῶτα παρ' ἐκείνω φέρων (Μπάνον ταύτην καλοῦσιν Οὔννοι τὴν ἀρχὴν) οὐ μακρὰν εἶναι ἠγγέλλετο . . . Cinnamus III. p. 117.

Sasvim je naravno, da je zadužbina osnovana od toli slavna i ugledna muža, kô što je bio vojvoda i *ban Belus*, bila od Hrvata osobito cijenjena. Manastir sv. Stjepana, što ga je Belus ban sagradio, dobio je doskora ime *banov manastir* ili po latinski *monasterium bani*, a nije mnogo vremena prošlo, to je narod počeo i sam grad *Kewe* zvati Ban-monastirom, odatle je nastalo današnje ime *Banoštor* i to po magjarskom izgovoru *Bán-monostor*.

Ime Ban-monastir ili monasterium-bani mora da se je veoma rano otimalo o prvenstvo sa starim imenom *Kewe*. To razabirem medju inim iz iztražnih spisa proti sriemsko-banoštorskomu biskupu Ladislavu od 25. lipnja 1309., gdje se veli naročito: in *civitate de Ku* (Keo), que alio modo **Monasterium Bani** nominatur, et ibi coram canonicis ecclesie sancti Stephani protomartiris. . . .¹

Da je kod današnjega Banoštora stajao oveći grad u prijašnje doba, svjedoče još danas tamošnje razvaline². Teško je napokon razabrati, kojega li je porietla rieč »Kewe«, dotično Kew ili Keu. Napominjem samo mimogredce, da u Bosni imade neko mjesto, zvano *Kievo*.

Uz *Kewe-Banoštor* važan je u sjevernom Sriemu uz Dunav počam od 12. stoljeća i grad Petrovaradīn. Već Cinnamus znade zanj, te ga zove Περπίλον³, a u jednoj listini kralja Bele IV. od g. 1237. spominje se i kraljevska palača u Petrovaradinu⁴.

2. Olfeld.

U povelji kralja Bele IV. od 20. srpnja 1244., kojom podieli biskupiji bosanskoj neke povlastice i potvrdi starije darovnice, nalazim i ovo mjesto: quod episcopus (Bosnensis) et capitulum decimas in *Vozora*, in *Sou*, in *Olfeld* et in aliis supis. . . . habeant et percipiant⁵.

Obćenito je poznato, gdje su nekoč bile u današnjoj Bosni oblasti *Vozora* (Usora) i *Sou* (Soli); nu za *Olfeld* nije se dosele znalo.

¹ Theiner, Mon. Hung. I. 435.

² Il. Okrugić u Arkivu IV. p. 222.

³ Lib. V. p. 217.

⁴ Idem contulimus eidem ecclesie ultra Danubium *Petur varad*, et *regale palatium* ibidem constitutum. Fejer Cod. dipl. IV. 1. p. 69. — Vidi liepu legendu o postanku Petrovaradina u Arkivu za poviest. jug. IV. p. 223.

⁵ Theiner, Monumenta Slavorum merid. I. p. 298.

Pošto je listina izdana od ugarske kraljevske kancelarije, pošto su nadalje imena „Vozora i Sou“ udešena u tom spomeniku po magjarskom izgovoru, to nam je prije svega poslutiti, nije li možda Olfeld takodjer preuđešena, možda tija i magjarska rieč?

Olfeld u istinu nije drugo, nego što se danas piše *Alföld*, te je to ime poznato, jer rabi za ~~dolnju~~ (nizinu) ugarsku. *Alföld* znači pako po njemački *Unterland*, *Niederland*.

Pita se samo sada, je li u Bosni g. 1244. ili poslije bila koja oblast, koju je Magjar mogao nazvati *Alföld*, a Niemac *Nieder-* ili *Unterland*?

U povelji bosanskoga bana Stjepana Kotromanića od g. 1332. nalazim prvi put¹ ovaj naslov bana Stjepana: »gospodin svemь zemljamь bosanscemь i humscemь i *donjem krajem gospodin*«. Ban Stjepan bijaše dakle uz Bosnu i Hum gospodar nekoj oblasti, koja se je zvala »*dolnji kraji*«. Svi kralji bosanski pisahu se kasnije, da su gospodari oblasti »*dolnji kraji*«. U poznije vrieme bijahu dolnji kraji posebna vojvodina bosanska, te nalazimo tuj da vlada glasoviti vojvoda hrvatski Hrvoje i njegovi potomci. Hrvoje imao je medju inim u svom naslovu i ove rieči: »*knez dolnjih kraj*« a u latinskih listinah odgovara tomu: »*partium inferiorum comes*« ili »*inferiorum Bozne parcium wajwoda*«².

Po ovih podatcih suditi nam je, da je u bosanskoj državi bila neka oblast (dotično vojvodina), koja se je zvala *Dolnji kraji* ili latinski »*partes inferiores*«; nu ujedno je jasno, da ime *Olfeld* = *Alföld* u povelji od g. 1244. nije drugo, nego doslovni prevod hrvatskoga imena. Po tom je *Olfeld* magjarsko ime za dolnje kraje (*partes inferiores*).

Pita se sada još, gdje su bili ti dolnji kraji ili *Olfeld*. Sudeć po listini od g. 1244. bili su negdje u sjevernoj Bosni na zapadu oblasti Usori. To nam potvrđuje i dr. Jireček koji veli: »*Dolnji kraj (das Unterland) lag im Nordwesten gegen Kroatien*³ (Kotor an der Vrbanja, Jajce, Ključ an der Sana u. s. w.)«. Iz domaćih ćirilicom bosanskom pisanih spomenika znademo, da je u dolnjih krajih bilo mjesto *Lušci*⁴, ali to mjesto nije danas poznato.

(Nastavak sledi.)

¹ Miklošić, Monumenta serbica p. 101—102.

² Ljubić, Opis jugoslavenskih novaca p. 213. Sравни još i Daničićev rječnik iz književnih starina sub voce »ДОЛЪНИИ КРАИ«.

³ Die Handelstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters. Prag 1879. p. 30.

⁴ Pisano . . . u Дољньѣ Краиѣ u Лушциѣ, Mikl. Mon. serb. 222.